Journal Website

Legal Innovation Quarterly

Spring 2026

Volume 2, Issue 3

E-ISSN: 3115-8498

Invisible Murder: Assessing the Possibility of Attributing Murder in Deaths Resulting from Psychological Pressure, Sustained Humiliation, and Driving a Victim to Suicide

Zeynab Bagherinejad[1], Milad Chakav[2]*, Marjan Mahram[3]

1. Assistant Professor, Department Criminal Law and Criminology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.
2. M.A. Student in Criminal Law and Criminology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author)*
3. M.A. Student in Criminal Law and Criminology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

***Corresponding author email address:** miladchakav@gmail.com

Extended Abstract

1. Introduction

The right to life, as the most fundamental value protected across legal systems and, particularly, within the framework of Iranian criminal law, has long been a central concern of legislators and legal doctrine. Nevertheless, recent developments in the modes of offending and the growing complexities of human interactions demonstrate that the deprivation of life is not necessarily confined to direct and tangible acts of physical violence, such as assault and battery, strangulation, shooting, or poisoning. Within emerging forms of criminal conduct, particularly in familial, intimate, and occupational settings and in cyberspace, a form of offending has emerged that may be described as "invisible murder." In such cases, the victim's death may appear, on the surface, to result from a voluntary act, namely suicide. Nevertheless, in substance, that act may constitute the ultimate outcome of a gradual and systematic process involving severe psychological pressures, persistent and destructive humiliations, ongoing threats, emotional domination, comprehensive behavioral control, and the progressive erosion of the victim's free will.

Received: December 22, 2025 - **Accepted:** February 20, 2026 - **Published:** March 21, 2026

Bagherinejad, Zeinab; Chakav, Milad; & Moharram, Marjan. (2026). "Invisible Homicide: Assessing the Possibility of Attributing Homicide in Deaths Resulting from Psychological Pressure, Persistent Humiliation, and Driving the Victim to Suicide."*Legal Innovation Quarterly*, 2(3), pp 55–82.
Doi: https://doi.org/10.22034/lir.2026.2093909.1043

© 2026 The Authors. Published by Legal Innovation Research Institute, Tehran, Iran. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

The principal concern and central issue of this study is the feasibility of attributing criminal liability for murder to an external actor in cases of death resulting from psychological pressure, sustained humiliation, and conduct that drives the victim to suicide within the framework of Iranian criminal law. The central research question is whether, where an offender, without directly inflicting any physical harm, creates the objective and psychological conditions for the deprivation of the victim's life through systematic psychological violence and sustained humiliation and thereby drives the victim toward suicide, the resulting death may be characterized as a criminal act. If so, the further question is whether the conduct may be characterized as murder or quasi-intentional homicide, or as indirect causation, under the relevant legal and jurisprudential principles. The underlying hypothesis of this study is that, where the complete erosion of the victim's free will and the offender's pervasive psychological domination over the victim are established, causation may be recognized under both ordinary and legal criteria between the offender's psychological conduct and the victim's death. On this basis, the act of suicide ceases to operate as an independent act capable of breaking the causal chain and may instead be analyzed as a direct continuation of the offender's conduct. Accordingly, the attribution of criminal liability for the death to the offender, whether on the basis of murder or indirect causation, has substantial legal and jurisprudential grounds.

2. Research Methodology

The present study is developmental-applied in terms of its nature and orientation and adopts a descriptive-analytical method in terms of its research design. The data collection process in this study is based on library and documentary research, drawing on primary sources of Imami jurisprudence, enacted criminal legislation, particularly the Islamic Penal Code of 2013, relevant judicial decisions, advisory opinions issued by the Legal Department of the Judiciary, and authoritative legal doctrine and comparative law, through which the relevant concepts are examined and analyzed. In analyzing the data, a qualitative method with a reasoning-based and inferential approach is employed. The research population comprises all relevant statutory propositions, jurisprudential propositions, and legal theories concerning causation, indirect causation, the victim's free will, aiding and abetting suicide, and psychological violence resulting in death within Iranian law and comparative legal systems. The analysis of these concepts focuses on re-examining factual and legal causation and the criteria governing the attribution of the criminal result in non-physical cases.

3. Research Findings

The findings of this study may be summarized along the following lines.

First, with regard to the actus reus (guilty act) involved in conduct leading to invisible murder, legal and jurisprudential doctrines do not necessarily regard the material or physical nature of the offender's conduct as a prerequisite for the commission of an offense. Any conduct, including psychological conduct such as severe threats, persistent terrorization, or sustained humiliation resulting in psychological breakdown, may, where it is sufficiently continuous, reasonably severe, and has a direct effect on depriving the victim of the capacity for discernment, be recognized as the initial conduct in the process of attributing the criminal result.

Second, with regard to causation, the findings of the study indicate that the victim's suicide does not invariably preclude the attribution of death to the antecedent actor. Where, as a result of the offender's sustained conduct, the victim's free will, autonomous decision-making, and capacity for rational choice have been substantially undermined and effectively extinguished, suicide can no longer be regarded as an independent act capable of breaking the causal chain; rather, it may be construed as an instrument through which the offender brings about the fatal result. In such circumstances, a direct causal link may be established between the offender's psychologically destructive conduct and the resulting death, since the victim's act, as part of the causal chain, lacks independent volition and is, according to ordinary criteria of attribution, attributable to the offender's conduct.

Third, with regard to the mens rea (guilty mind), the findings indicate that the attribution of criminal liability requires establishing the offender's intent, whether general or specific, or the offender's full awareness of the victim's vulnerable and fragile condition, together with the reasonable foreseeability of the occurrence of the result, namely death. Where the offender continues his conduct with the intent to deprive the victim of life, or with full knowledge that his humiliating conduct and severe psychological pressure are ordinarily likely to result in the breakdown of the victim's will and lead the victim to commit suicide, the requisite mens rea of the offense is established.

Fourth, the research hypothesis was supported. This means that, within the framework of Iranian criminal law, where the foregoing conditions concur, the offender's liability may extend beyond the mere offense of aiding and abetting suicide, as provided in Article 743 of the Islamic Penal Code, Book of Taʿzirat. His or her conduct may instead be analyzed and attributed to him as that of the principal causal agent of the death through indirect causation and, where complete loss of the victim's free will is established, may be characterized as murder or quasi-intentional homicide.

4. Conclusion and Recommendations

Conclusion

Analysis and examination of cases involving deaths resulting from psychological pressure and sustained humiliation demonstrate that a traditional criminal law system focused solely on physical and material conduct is not sufficiently equipped to respond to concealed and emerging forms of offending. Deaths resulting from driving a victim to suicide through severe psychological violence cannot simply be treated as voluntary suicide or reduced merely to aiding and abetting suicide as a taʿzir offense. The findings of this study establish that, by reconsidering the foundations of Islamic jurisprudence and the general principles of criminal liability within Iranian law, including the doctrine of indirect causation and the rules governing attribution of an offense according to ordinary criteria, where the offender's non-physical conduct is such as to deprive the victim of free will and the capacity for discernment, or to seriously impair them, the victim's act of suicide constitutes the natural extension and direct consequence of the offender's conduct, and criminal liability for the deprivation of life will accordingly attach to the offender. This analysis challenges the traditional theory that the causal chain is broken by the act of the direct perpetrator, namely the victim, in such specific scenarios and instead adopts attribution according to ordinary criteria as the applicable basis of legal attribution.

Recommendations

Legislative Recommendation: It is proposed that, in future amendments to the Islamic Penal Code, the Iranian criminal legislator expressly provide specific provisions criminalizing non-physical conduct that progressively erodes free will, such as systematic familial or cyber-based psychological abuse resulting in suicide, in order to prevent uncertainty in the attribution of criminal liability.

Judicial Recommendation (Application in Judicial Practice): Criminal courts are advised, when dealing with suspicious suicide cases or cases involving a history of severe psychological violence, not to confine their inquiry to the suicide itself, but to refer the matter to experts in forensic psychiatry and criminal psychology and to rely on digital evidence, including messages, emails, and cyberspace interactions between the victim and the offender, in order to assess the extent of the victim's loss of free will and the offender's psychological domination.

Research Recommendation: Ongoing interdisciplinary research involving criminal law, psychological criminology, and forensic medicine is necessary for the development of clinical guidelines and assessment criteria for measuring the 'erosion of free will' in cases of invisible murder.

Keywords: Invisible murder; psychological violence; induced suicide; causation; indirect causation; loss of free will.

Funding
This article has no financial support or funding.

Authors' Contributions
Zeinab Bagherinejad: Conceptualization, data curation, validation, project administration, and resources.
Milad Chakav & Marjan Moharram: Methodology, formal analysis, writing – review & editing, investigation, writing – original draft.

Conflict of Interest
According to the authors' declaration, there is no conflict of interest regarding this article.

Ethical Considerations
This study was conducted based on the analysis of legal documents, statutes, judicial decisions, and library-based sources. It did not involve human participants, animals, or personal data; therefore, ethical approval from an institutional ethics committee was not required. Nevertheless, the authors adhered to the principles of academic integrity, research honesty, proper citation practices, and respect for intellectual property rights throughout all stages of the research.Generative artificial intelligence (AI) tools were used solely to assist with language editing, improving the structure of the manuscript, and enhancing the readability of the text. These tools did not contribute to the study design, scientific analysis, interpretation of findings, drawing of conclusions, or any research-related decision-making. The author(s) assume full responsibility for the accuracy, originality, and final content of the manuscript.

Authors' Approval
All authors have read and approved the final version of the manuscript and consent to its publication.

بهار ۱۴۰۵
دوره ۲، شماره ۳
شاپای الکترونیکی:
۳۱۱۵-۸۴۹۸

فصلنامه نوآوری حقوقی

وبسایت مجله

قتل نامرئی؛ امکان‌سنجی انتساب قتل در مرگ‌های ناشی از فشار روانی، تحقیر مستمر و سوق دادن قربانی به خودکشی

زینب باقری‌نژاد[۱]، میلاد چکاو*[۲]، مرجان محرم[۳]

۱. استادیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

(نویسندهٔ مسئول)

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

*ایمیل نویسندهٔ مسئول: miladchakav@gmail.com

چکیده

مقالهٔ حاضر با هدف تحلیل امکان‌سنجی انتساب عنوان قتل در مرگ‌های ناشی از فشار روانی شدید، تحقیر مستمر و سوق دادن قربانی به خودکشی، به یکی از چالش‌های نوپدید و مناقشه‌برانگیز مسئولیت کیفری می‌پردازد. مسئلهٔ اصلی آن است که در مواردی که مرتکب بدون ایراد صدمهٔ فیزیکی مستقیم، از طریق اعمال خشونت روانی، سلطهٔ عاطفی، تهدید و فرسایش تدریجی ارادهٔ بزه‌دیده، زمینهٔ وقوع خودکشی را فراهم می‌سازد، آیا می‌توان با وجود اصول حاکم بر حقوق کیفری نظیر اصل قانونی بودن و تفسیر مضیق، نتیجهٔ مرگ را از منظر کیفری به وی منتسب و رفتار او را در قالب قتل یا تسبیب در جنایت تحلیل کرد یا خیر. این تحقیق با روش تحلیلی ـ انتقادی و با اتکا به منابع کتابخانه‌ای، مبانی فقهی و حقوقی، دکترین کیفری و برخی رویکردهای تطبیقی، به بررسی معیارهای احراز رابطهٔ سببیت، عنصر معنوی و مرز میان معاونت در خودکشی، تسبیب در جنایت و قتل می‌پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که نص صریحی برای تسری مستقیم مقررات قتل عمدی به خشونت روانی وجود ندارد؛ با این حال، در فروض استثنایی و مشروط که رفتارهای روانی مستمر به زوال ارادهٔ آزاد بزه‌دیده منجر شود، انتساب رابطهٔ سببیت براساس نظریهٔ تسبیب در جنایت و به استناد موادی چون ۴۹۲ و ۵۰۶ قانون مجازات اسلامی قابل تبیین است. این امر مستلزم احراز معیارهای سنجش‌پذیری چون شدت و تکرار رفتار، آگاهی مرتکب از وضعیت خاص قربانی، و تأیید کارشناسی روان‌پزشکی قانونی مبنی بر سلب اختیار بزه‌دیده است. بنابراین، مقاله با پرهیز از ادعای قطعی انتساب قتل، بر امکان نظری مشروط در چارچوب موانع اثباتی و قانونی دادرسی کیفری تأکید می‌کند.

واژگان کلیدی: قتل نامرئی، خشونت روانی، خودکشی برانگیخته، رابطهٔ سببیت، تسبیب در جنایت، زوال اراده.

دریافت‌شده در تاریخ: ۱ دی ۱۴۰۴ - **پذیرش‌شده در تاریخ:** ۱ اسفند ۱۴۰۴- **منتشرشده در تاریخ:** ۱ فروردین ۱۴۰۵

باقری‌نژاد، زینب؛ چکاو، میلاد؛ محرم، مرجان. (۱۴۰۵). «قتل نامرئی؛ امکان‌سنجی انتساب قتل در مرگ‌های ناشی از فشار روانی، تحقیر مستمر و سوق دادن قربانی به خودکشی». فصلنامه نوآوری حقوقی، دوره ۲، شماره ۳، صص ۵۵- ۸۲.

Doi: https://doi.org/10.22034/lir.2026.2093909.1043

© 2026 The Authors. Published by Legal Innovation Research Institute, Tehran, Iran. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

مقدمه

حق حیات، به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین موضوعات حمایت کیفری، همواره در کانون توجه نظام‌های حقوقی قرار داشته است. با این حال، تحولات نوین بزهکاری نشان داده است که مرگ انسان صرفاً در قالب رفتارهای فیزیکی مستقیم، مانند ایراد ضرب و جرح یا به‌کارگیری ابزارهای کشنده، تحقق نمی‌یابد، بلکه در برخی موارد، مرگ قربانی می‌تواند نتیجهٔ فرایندی تدریجی از فشار روانی شدید، تحقیر مستمر، تهدیدهای آشکار یا پنهان، سلطهٔ عاطفی، کنترل رفتاری و فرسایش مستمر ارادهٔ آزاد او باشد. در این وضعیت، هرچند مرگ در ظاهر به صورت خودکشی نمود می‌یابد، انتساب کیفری آن به عامل خارجی، خودبه‌خود از عنوان خودکشی فراتر نمی‌رود و نیازمند احراز شرایط دقیق قانونی، روان‌پزشکی و سبب‌شناختی است. ازاین‌رو، پرسش اساسی آن است که آیا چنین مرگی را باید صرفاً خودکشی تلقی کرد یا آنکه در فرض وجود رفتار خارجی مؤثر، آگاهی یا قصد مرتکب و رابطهٔ سببیت قابل احراز، می‌توان آن را در پرتو قواعد مسئولیت کیفری به عامل خارجی منتسب و حتی در فروض استثنایی در قلمرو قتل تحلیل کرد. طرح این مسئله، به‌ویژه در پرتو اشکال جدید خشونت روانی در روابط خانوادگی، عاطفی و دیجیتال، اهمیت دوچندان یافته و ضرورت بازاندیشی محتاطانه و منطبق با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها در مفاهیم کلاسیک حقوق کیفری را آشکار ساخته است.

در حقوق کیفری ایران، تحلیل جنایت علیه تمامیت جسمانی به‌طور سنتی بر رفتار مادی محسوس، مباشرت فیزیکی و رابطهٔ سببیت آشکار استوار بوده است. با وجود این، در پرونده‌هایی که مرگ بزه‌دیده در نتیجهٔ فشارهای روانی سازمان‌یافته، تحقیر مداوم، تهدید، آزار عاطفی یا سوق دادن تدریجی او به خودکشی رخ می‌دهد، کاربرد مفاهیم سنتی با ابهام‌های جدی مواجه می‌شود. مسئلهٔ اصلی آن است که آیا رفتارهای غیرفیزیکی مستمر می‌توانند از حیث حقوقی واجد وصف رفتار مؤثر در تحقق جنایت علیه نفس باشند و آیا می‌توان میان این رفتارها و نتیجهٔ مرگ، رابطهٔ استناد قابل قبول حقوقی و عرفی برقرار کرد. پاسخ به این پرسش، منوط به تعیین معیارهایی برای تفکیک فشار روانی متعارف از خشونت روانی شدید و نیز تشخیص زوال یا اختلال جدی در ارادهٔ بزه‌دیده است. ازجمله معیارهای قابل بررسی در این زمینه می‌توان به شدت و استمرار رفتار، تکرار و سازمان‌یافتگی آن، هدف‌مندی در تحقیر یا سلطه بر بزه‌دیده، وضعیت روانی و میزان آسیب‌پذیری وی، آثار قابل احراز رفتار بر کارکردهای شناختی و تصمیم‌گیری، فاصلهٔ زمانی میان رفتارهای آزاردهنده و مرگ، و فقدان عامل مستقل و مؤثر دیگری اشاره کرد. از همین رهگذر، پرسش‌هایی

دربارهٔ معیارهای مادی و معنوی احراز سببیت، نحوهٔ اثبات زوال یا اختلال جدی در اراده، مرز میان معاونت در خودکشی، تسبیب در جنایت و قتل در فرض‌های محدود و استثنایی، و نیز چالش‌های اثباتی مربوط به سوءنیت و ادلهٔ اثبات دعوا مطرح می‌شود.

بنابراین، پژوهش حاضر درپی آن است که با رعایت اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها و اصل تفسیر مضیق مقررات کیفری، امکان‌سنجی انتساب عنوان قتل به مرگ‌های ناشی از فشار روانی شدید، تحقیر مستمر و سوق دادن قربانی به خودکشی را در بستر حقوق کیفری ایران و با توجه به رهیافت‌های تطبیقی مورد بررسی قرار دهد. در این راستا، پژوهش حاضر ضمن تفکیک میان امکان نظری انتساب نتیجه و قابلیت تحقق آن در نظام حقوقی موجود، عناصر لازم برای احراز رفتار مؤثر، رابطهٔ سببیت و وضعیت ارادی بزه‌دیده را تحلیل می‌کند و می‌کوشد معیارهایی عملی برای تشخیص مرز میان فشار روانی متعارف، خشونت روانی شدید و زوال اراده ارائه دهد. همچنین، با توجه به فقدان نص صریح دربارهٔ عنوان «قتل نامرئی»، بررسی خواهد شد که آیا ظرفیت تفسیری مقررات موجود می‌تواند در فروض خاص، انتساب نتیجهٔ مرگ را توجیه کند یا آنکه چنین رفتاری، حسب مورد، باید در عناوین کیفری محدودتری همچون معاونت یا تسبیب تحلیل شود.

پیشینهٔ پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه مسئلهٔ مرگ‌های ناشی از فشار روانی و خودکشی برانگیخته در ادبیات حقوقی و جرم‌شناختی بی‌سابقه نیست، اما بررسی آن در قالب «قتل نامرئی» و با تمرکز بر امکان انتساب قتل، همچنان با خلأ نظری و تحلیلی روبه‌روست. در حوزهٔ مبانی نظری و کیفری، بایندر و کیزا[1] (2019: 65-133) در سال ۲۰۱۹ در مقالهٔ «معمای تحریک به خودکشی» به دشواری‌های مفهومی و حقوقی انتساب مسئولیت کیفری در خودکشی دیگری پرداخته و نشان داده‌اند که تحریک به خودکشی در مرز میان خودآیینی قربانی و مداخلهٔ مجرمانهٔ مرتکب قرار دارد. در حوزهٔ مطالعات تجربی و روان‌پزشکی کیفری، فلین[2] و همکاران (2016: 877-884) در پژوهش خود دربارهٔ قتل ـ خودکشی و نقش اختلال روانی، پیوند میان وضعیت روانی، زمینه‌های رابطه‌ای و مرگ‌های ترکیبی را بررسی کرده‌اند. همچنین فلین و همکاران (2009: 306-321) در مطالعه‌ای مقطعی دربارهٔ قتل پس از خودکشی، بر پیچیدگی مرز میان قتل و خودکشی از منظر جرم‌شناختی و

1. Binder & Chiesa
2. Flynn

روان‌پزشکی تأکید کرده‌اند. در بستر خشونت خانگی، اورام[1] و همکاران (2013: 1006-1011) در مطالعه‌ای مبتنی بر جمعیت دربارهٔ بیماری روانی و قتل خانگی، اهمیت روابط نزدیک، سلطهٔ روانی و زمینه‌های خشونت‌آمیز را در شکل‌گیری مرگ‌های شدید روشن ساخته‌اند. افزون بر این، لوگان[2] و همکاران (2019: 1693-1706) در پژوهشی دربارهٔ هم‌بسته‌های قتل شریک صمیمی در میان مردان متوفی بر اثر خودکشی، به پیوند میان تعارضات رابطه‌ای، خشونت صمیمی و مرگ‌های خودخواسته پرداخته‌اند. با وجود اهمیت این آثار، هیچ‌یک به‌طور متمرکز امکان انتساب عنوان قتل به مرگ‌های ناشی از فشار روانی مستمر و تحقیر نظام‌مند را در چارچوب حقوق کیفری ایران بررسی نکرده‌اند.

بر این اساس، نوآوری پژوهش حاضر در آن است که نخست، با صورت‌بندی **تحلیلی** مفهوم «قتل نامرئی»، می‌کوشد ظرفیت‌ها و حدود انتساب مرگ‌های ناشی از خشونت روانی شدید و سوق دادن قربانی به خودکشی را از منظر مسئولیت کیفری و جنایت علیه نفس در حقوق ایران بازخوانی کند؛ دوم، معیارهای مادی و معنوی احراز رابطهٔ سببیت میان رفتارهای غیرفیزیکی مستمر و نتیجهٔ مرگ را با تکیه بر شاخص‌های عملی و روان‌پزشکی قانونی تحلیل نماید؛ سوم، **براساس** ارزیابی درجهٔ استقلال یا زوال ارادهٔ بزه‌دیده، مرز دقیق میان رفتارهایی مانند معاونت در خودکشی، تسبیب در جنایت و فروض نادر و استثنایی انتساب مستقیم قتل را روشن سازد؛ و چهارم، با تمرکز بر حقوق کیفری ایران و بهره‌گیری از ادبیات تطبیقی، ضمن تفکیک میان امکان نظری و محدودیت‌های ناشی از اصل تفسیر مضیق مقررات کیفری، ظرفیت‌ها و محدودیت‌های نظام حقوقی موجود را در پاسخ به این‌گونه مرگ‌ها ارزیابی کند. از این حیث، پژوهش حاضر نه‌تنها واجد اهمیت نظری در بازخوانی مفاهیم بنیادینی چون رفتار مادی، سببیت و سوءنیت است، بلکه از منظر عملی نیز می‌تواند با ارائهٔ معیارهای سنجش‌پذیر برای احراز اختلال یا زوال اراده، در تبیین ضوابط استناد کیفری، هدایت رویهٔ قضائی، تفسیر مضیق و ضابطه‌مند قوانین، تقویت کارآمدی ادلهٔ روان‌شناختی و دیجیتال، و حمایت مؤثرتر از بزه‌دیدگان آسیب‌پذیر نقش‌آفرین باشد.

1. Oram
2. Logan

۱. مبانی مفهومی و چارچوب نظری قتل نامرئی

۱ـ۱. مفهوم‌شناسی قتل نامرئی، خودکشی برانگیخته و خشونت روانی

قتل نامرئی به وضعیتی اطلاق می‌شود که مرگ انسان نه از رهگذر ضرب و جرح آشکار یا مداخلهٔ فیزیکی مستقیم بلکه در نتیجهٔ روندی تدریجی از فشار روانی، تحقیر مستمر، تهدید پنهان، سلطهٔ عاطفی، کنترل رفتاری و فرسایش ارادهٔ بزه‌دیده تحقق می‌یابد. در چنین فرضی ظاهر واقعه ممکن است خودکشی باشد، اما نمی‌توان صرفاً به شکلِ نهایی مرگ بسنده کرد (Pawłowska-Muc et al., 2023: 1-10)، زیرا آنچه اهمیت دارد نقش رفتار دیگری در ایجاد وضعیت روانی خطرناک و کاهش توان تصمیم‌گیری آزادانهٔ قربانی است (Greenfield et al., 2025: 8-19). از این منظر خودکشی برانگیخته مفهومی میان خودکشی مستقل و قتل مستقیم است؛ یعنی بزه‌دیده اقدام نهایی را انجام می‌دهد، اما این اقدام در فضایی شکل گرفته که مرتکب با رفتارهای مستمر و هدفمند امکان انتخاب متعارف را از او سلب یا به شدت محدود کرده است (Hannah et al., 1998: 275-283). در بسیاری از مرگ‌های ظاهراً خودخواسته زمینه‌های رابطه‌ای سلطهٔ روانی و تعارض شدید پیش از وقوع مرگ نقش تعیین‌کننده دارند و همین امر ضرورت تحلیل دقیق‌تر پیوند میان فشار روانی و نتیجهٔ مرگ را آشکار می‌سازد (Flynn, 2009: 306-321).

خشونت روانی در این چارچوب صرفاً به معنای ناراحتی روحی یا اختلاف عاطفی معمول نیست، بلکه ناظر به مجموعه رفتارهایی است که به صورت مکرر جهت‌دار و قابل انتساب علیه بزه‌دیده اعمال می‌شود و شأن انسانی امنیت روانی و قدرت ارادهٔ او را هدف قرار می‌دهد. این خشونت ممکن است در قالب تحقیر روزانهٔ تهدید به افشا، طرد اجتماعی، محروم‌سازی عاطفی، کنترل ارتباطات، القای بی‌ارزشی یا ایجاد احساس بن‌بست جلوه کند و در صورت شدت و استمرار می‌تواند از حیث کیفری در زمرهٔ رفتارهای خطرآفرین برای نفس قرار گیرد (Henrion, 2014: 893-903). اهمیت این مفهوم در آن است که حقوق کیفری نباید تنها نسبت به صدمهٔ بدنی قابل مشاهده حساس باشد، بلکه در مواردی که فشار روانی به صورت نظام‌مند به مرگ منتهی می‌شود باید ظرفیت انتساب نتیجه را بررسی کند (Marzukb et al., 1992: 3179-3190). سلطهٔ روانی و کنترل مستمر در روابط نزدیک می‌تواند زمینه‌ساز مرگ‌های شدید باشد و از این جهت خشونت روانی واجد ارزش اثباتی و تحلیلی در ارزیابی رابطهٔ سببیت است (Oram et al., 2013: 1006-1011).

قتل نامرئی زمانی می‌تواند وارد قلمرو مسئولیت کیفری سنگین شود که رفتار مرتکب از حد تحریک ساده یا رفتار اخلاقاً مذموم فراتر رود و در عرف سبب مؤثر غالب و قابل پیش‌بینی برای مرگ شناخته شود. در حقوق کیفری ایران با توجه به قواعد تسبیب در جنایت و معیار انتساب نتیجه در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲[1] امکان طرح چنین تحلیلی وجود دارد، اما این امکان مطلق نیست؛ دادگاه باید احراز کند که رفتار روانی مرتکب مستمر شدید و هدفمند است، ارادهٔ بزه‌دیده را به نحو جدی مخدوش می‌کند و اقدام به خودکشی حلقهٔ مستقل و قاطع رابطهٔ سببیت محسوب نمی‌شود. در این وضعیت اگر مرگ پیامد قابل پیش‌بینی فشار تحقیر و سلطهٔ روانی باشد تحلیل آن در سطحی فراتر از معاونت در خودکشی قابل دفاع است، اما در صورت فقدان دلیل کافی بر زوال یا اختلال جدی ارادهٔ بزه‌دیده اصل قانونی بودن جرم و مجازات و تفسیر مضیق قوانین کیفری مانع توسعهٔ عنوان قتل خواهد بود.

۱ـ ۲. ارکان مسئولیت کیفری در مرگ‌های ناشی از فشار روانی

در مرگ‌های ناشی از فشار روانی بررسی مسئولیت کیفری بدون بازتعریف دقیق ارکان سه‌گانهٔ جرم امکان‌پذیر نیست، زیرا در این دسته از وقایع رفتار مرتکب غالباً در قالب فعل مادی محسوس و آنی ظهور نمی‌یابد، بلکه به صورت مجموعه‌ای از رفتارهای مستمر هدفمند و فرساینده تحقق پیدا می‌کند. رکن قانونی در این حوزه اقتضا دارد که هرگونه انتساب نتیجهٔ مرگ بر مبنای عناوین مصرح در قانون و در چهارچوب قواعد عام جنایات صورت گیرد. از این رو تحلیل باید بر پایهٔ مقررات قانون مجازات اسلامی دربارهٔ جنایت عمدی شبه‌عمدی خطای محض و نیز قواعد تسبیب در جنایت استوار شود (Pottinger et al., 2019: 1-8). در بُعد مادی نیز آنچه اهمیت دارد صرف نبود تماس فیزیکی نیست، بلکه احراز رفتاری است که در عرف واجد اثرگذاری واقعی بر وضع روانی بزه‌دیده و ایجادکنندهٔ خطر متعارف برای جان او باشد بنابراین فشار روانی زمانی می‌تواند در قلمرو حقوق کیفری مورد اعتنا قرار گیرد که صورت‌های رفتاری آن مانند تهدید، تحقیر مستمر، ارعاب، سلطهٔ عاطفی، حبس ارتباطی یا القای مداوم بی‌ارزشی به نحو روشن و مستند قابل اثبات باشد (Bourget et al., 2000: 179-182).

---

۱. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مواد ۴۹۲ و ۵۰۶

رکن مادی در این گونه مرگ‌ها از سه مؤلفه تشکیل می‌شود: نخست رفتار مرتکب که ممکن است از افعال گفتاری نوشتاری دیجیتال یا رفتاری مرکب پدید آید؛ دوم وضعیت زیان‌بار روانی که در بزه‌دیده ایجاد یا تشدید می‌شود؛ و سوم نتیجهٔ نهایی که همان مرگ است. اهمیت این ساختار در آن است که دادگاه باید میان رنج روانی عادی و فشار روانی جرم‌زا تمایز بگذارد و تنها در صورتی به انتساب نتیجه حکم دهد که رفتار مرتکب از حیث شدت استمرار و جهت‌گیری چنان باشد که عرفاً برای ایجاد فروپاشی اراده یا استیصال شدید کفایت کند. در این میان رابطهٔ سببیت جایگاهی مرکزی دارد، زیرا هرگاه اقدام نهایی بزه‌دیده به خودکشی به صورت یک تصمیم مستقل آگاهانه و خارج از دایرهٔ سلطهٔ روانی مرتکب ارزیابی شود انتساب نتیجه با دشواری جدی روبه‌رو خواهد شد، اما اگر ثابت شود که رفتار مرتکب در زنجیرهٔ علل نقش غالب و تعیین‌کننده داشته و ارادهٔ متعارف بزه‌دیده را مختل کرده است، زمینه برای تحلیل کیفری در قالب تسبیب یا در فروض خاص در سطحی نزدیک به مباشرت فراهم می‌شود (Pereira et al., 2013: 1099-1107). رکن معنوی نیز در این حوزه از پیچیدگی خاصی برخوردار است، زیرا در اغلب موارد مرتکب صریحاً قصد اعلام‌شده برای قتل ندارد، با این حال فقدان اقرار یا تصریح به قصد سلب حیات مانع احراز سوء نیت نیست. هرگاه از مجموعه قرائن معلوم شود که مرتکب با علم به وضعیت آسیب‌پذیر بزه‌دیده و با آگاهی از آثار فرسایندهٔ رفتار خویش عمداً به اعمال فشار ادامه داده است عنصر روانی می‌تواند احراز شود. در حقوق کیفری ایران بر پایهٔ مادهٔ ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی، جنایت در صورتی عمدی است که مرتکب قصد ایراد نتیجه را داشته باشد یا رفتاری را انجام دهد که نوعاً موجب جنایت می‌شود یا نسبت به شخص معین به‌سبب وضعیت خاص او نوعاً موجب جنایت باشد و مرتکب به آن وضعیت آگاه باشد. از این رو در فرضی که مرتکب از شکنندگی روانی بزه‌دیده آگاه است و با وجود این آگاهی به تهدید تحقیر یا کنترل مخرب ادامه می‌دهد. امکان استناد به بند پ مادهٔ ۲۹۰ در تحلیل برخی فروض دور از ذهن نیست. هر چند تفسیر این حکم باید محتاطانه و منطبق با اصل تفسیر مضیق باشد (کوشا و علی‌نژاد، ۱۳۹۲: ۱۶۱) افزون بر این مسئولیت کیفری در این مرگ‌ها منوط به آن است که رفتار مرتکب واجد وصف قابل سرزنش کیفری باشد و دخالت عوامل رافع مسئولیت یا عوامل مداخله‌گر مستقل نتیجه را مخدوش نکند، برای نمونه اگر بیماری روانی شدید بزه‌دیده یا مداخلهٔ عامل ثالث به نحوی باشد که زنجیرهٔ انتساب عرفی را قطع کند نمی‌توان بدون استدلال دقیق نتیجهٔ مرگ را به مرتکب منسوب کرد. با این حال مطالعات روان‌پزشکی و جرم‌شناختی دربارهٔ خشونت

خانگی و مرگ‌های رابطه‌ای نشان داده‌اند که در بسیاری از موارد فشار روانی مستمر نه یک عامل فرعی بلکه عامل مسلط در فرایند منتهی به مرگ است و همین یافته‌ها ضرورت توجه به ادلهٔ کارشناسی و ارزیابی چندرشته‌ای را تقویت می‌کند. بنابراین ارکان مسئولیت کیفری در این حوزه تنها با جمع میان مبانی حقوقی نظریهٔ سببیت و داده‌های کارشناسی قابل احراز است و هر تحلیل ساده‌انگارانه یا صرفاً اخلاقی از ماجرا با منطق دادرسی کیفری سازگار نخواهد بود (کیخا، ۱۳۹۵: ۹۰).

مهم‌ترین مبنا برای ارزیابی مسئولیت کیفری در مرگ‌های ناشی از فشار روانی آن است که حقوق کیفری نباید در اسارت برداشت سنتی از رفتار مادی باقی بماند، بلکه باید به این پرسش پاسخ دهد که آیا رفتار غیرفیزیکی نیز می‌تواند همان کارکرد سلب‌کنندهٔ حیات را ایفا کند یا خیر، پاسخ در چهارچوب قانون موجود مثبت اما مشروط است؛ بدین معنا که تنها در صورت احراز هم‌زمان رفتار فرسایندهٔ شدید رابطهٔ سببیت عرفی آگاهی مرتکب از وضعیت خاص بزه‌دیده و قابل پیش‌بینی بودن مرگ می‌توان از مسئولیت کیفری سنگین سخن گفت. در غیر این صورت توسعهٔ عنوان قتل فاقد پشتوانهٔ قانونی خواهد بود و با اصول بنیادین حقوق جزا تعارض پیدا می‌کند. از این حیث رویکرد درست نه انکار مطلق امکان انتساب است و نه تسری شتاب‌زدهٔ عنوان قتل، بلکه اتخاذ تفسیری منضبط از قواعد تسبیب و عمد در پرتو واقعیت‌های نوین خشونت روانی است.

۱ـ۳. جایگاه رابطهٔ سببیت و ارادهٔ بزه‌دیده در انتساب نتیجه

در مرگ‌های ناشی از فشار روانی مهم‌ترین گره حقوقی در احراز رابطهٔ سببیت آن است که نتیجهٔ مرگ با وجود دخالت فعل نهایی بزه‌دیده تا چه اندازه قابل انتساب به رفتار مرتکب باقی می‌ماند. در تحلیل کیفری صرف تقدم زمانی رفتار مرتکب بر خودکشی کافی نیست، بلکه باید احراز شود که فشار روانی تحقیر مستمر تهدید یا سلطهٔ عاطفی به گونه‌ای در فرایند وقوع مرگ دخالت داشته است که عرف آن را سبب مؤثر و غالب بشناسد. رابطهٔ سببیت در این حوزه ماهیتی صرفاً مادی ندارد، بلکه مستلزم ارزیابی هنجاری از نقش رفتار مرتکب در ایجاد وضعیت خطرناک برای نفس است. از همین رو هرگاه رفتار مرتکب زمینه‌ای فراهم سازد که بزه‌دیده در اثر فرسایش روانی و زوال توان مقاومت به نقطهٔ اقدام کشیده شود خودکشی دیگر لزوماً فعلی مستقل و قاطع زنجیرهٔ علیت محسوب نخواهد شد (Hanzlick & Koponen, 1994: 168-173). در حقوق کیفری ایران نیز هر چند قانون‌گذار تعریف جامع و صریحی از سببیت ارائه نکرده، اما ساختار مواد مربوط به تسبیب در جنایت نشان

می‌دهد که معیار انتساب نتیجه بر پایهٔ استناد عرفی و نقش مؤثر سبب استوار است و در این چارچوب می‌توان رفتارهای غیرفیزیکی را نیز در صورت احراز اثر غالب در شمار اسباب مسئولیت‌آور قرار داد (الیاسی، ۱۴۰۱: ۷۶). در مقابل، ارادهٔ بزه‌دیده متغیری است که می‌تواند هم در جهت تقویت و هم در جهت تضعیف انتساب نتیجه عمل کند. اگر اقدام به خودکشی ناشی از تصمیمی آزاد سنجیده و منفک از سلطهٔ روانی مرتکب باشد اصل بر آن است که ارادهٔ مباشرانهٔ بزه‌دیده رابطهٔ سببیت را قطع می‌کند، اما هرگاه ثابت شود که این اراده در اثر آزار مستمر تهدید فرسایش شخصیت یا وضعیت آسیب‌پذیری شناخته‌شده دچار اختلال جدی شده است دیگر نمی‌توان آن را اراده‌ای کامل و مستقل تلقی کرد. در این فرض نقش مرتکب از سطح تأثیر اخلاقی فراتر می‌رود و می‌تواند در قلمرو مسئولیت کیفری مؤثر واقع شود (Panczak et al., 2013: 28-36). در بستر روابط نزدیک تصمیم به مرگ در مواردی محصول انباشت فشار و سلطه است نه انتخابی جدا از زمینهٔ رابطه‌ای و همین یافته‌ها برای حقوق کیفری اهمیت دارد، زیرا ارزیابی استقلال ارادهٔ بزه‌دیده را از حالت انتزاعی خارج می‌کند و به واقعیت‌های روان‌شناختی و اجتماعی نزدیک می‌سازد (Logan et al., 2019:1693-1706).

معیار درست در انتساب نتیجه آن است که دادگاه به جای تمرکز صوری بر این گزاره که فعل نهایی از سوی بزه‌دیده انجام شده است به سنجش حقوقی کیفیت ارادهٔ او بپردازد و بررسی کند که آیا این اراده در زمان اقدام هنوز واجد استقلال متعارف بوده یا در نتیجهٔ رفتار مرتکب به حدی مخدوش شده که کارکرد قاطع خود را ازدست داده است. بر پایهٔ این مبنا در حقوق کیفری ایران با توجه به مواد ۴۹۲ و ۵۰۶ قانون مجازات اسلامی هرگاه رفتار مرتکب عرفاً سبب جنایت شناخته شود و اقدام بزه‌دیده ناشی از ارادهٔ آزاد و بریده از فرایند سلطهٔ روانی نباشد، انتساب نتیجهٔ مرگ به مرتکب از حیث تسبیب قابل دفاع است و در فروض خاص با اجتماع شرایط مادهٔ ۲۹۰ حتی می‌تواند به بحث دربارهٔ عمد نیز راه یابد. با این حال توسعهٔ عنوان قتل بدون احراز دقیق اختلال اراده و غلبهٔ سبب خارجی با اصول تفسیر مضیق و شخصی بودن مسئولیت کیفری سازگار نیست و از همین جهت سنجش رابطهٔ سببیت در این حوزه باید مبتنی بر معیارهای سخت‌گیرانهٔ اثباتی و ارزیابی منضبط قضائی باشد.

۲. تحلیل فقهی و حقوقی انتساب قتل در مرگ‌های ناشی از سوق‌دادن به خودکشی

۲ـ۱. بررسی مبانی فقهی و حقوقی مباشرت، تسبیب و معاونت در خودکشی

در تحلیل مرگ ناشی از خودکشی برانگیخته، نخست باید تقابل میان دو قاعدهٔ فقهی «المباشر اقوی من السبب» و «تسبیب در جنایت» با دقت روشن شود، زیرا در این حوزه همواره این پرسش مطرح است که آیا رفتار شخص ثالث در حد ایجاد زمینه و مقدمه باقی مانده است یا آنکه از نظر عرف و ضوابط انتساب، به مرتبه‌ای رسیده که نتیجهٔ مرگ را باید به او مستند دانست (شفیعی مازندرانی، ۱۳۸۹: ۳۹). در فقه امامیه، مباشرت ناظر به وضعیتی است که جنایت بی‌واسطه به فعل مرتکب تحقق یابد و تسبیب بر موردی حمل می‌شود که مرتکب، سبب وقوع جنایت را فراهم سازد (ذبیحی‌ریزی، ۱۳۹۸: ۹۸). اصل اولی در فقه و حقوق کیفری آن است که با ورود مباشر (بزه‌دیده که خودکشی می‌کند)، رابطهٔ سببیت میان رفتار سبب (فشار روانی مرتکب) و نتیجه (مرگ) قطع می‌شود، چراکه ارادهٔ آزاد مباشر، به‌مثابهٔ یک «عامل معترض»، مانع از استناد نتیجه به سبب می‌شود (حسین‌زاده، ۱۳۹۹: ۸۸). با این حال، این اصل مطلق نیست؛ نوآوری نظری پژوهش حاضر در این است که براساس «قاعدهٔ تسبیب» و مفهوم «استناد عرفی»، هرگاه ارادهٔ مباشر در اثر «اکراه معنوی شدید» یا «تغریر روانی»، به مرتبهٔ «مسلوب‌الاختیار شدن» یا «اضطرار شدید» برسد، مباشر فیزیکی (بزه‌دیده) به‌مثابهٔ «آلت دست» یا «واسطهٔ فاقد ارادهٔ مستقل» تلقی شده و قاعدهٔ «السبب اقوی من المباشر» حاکم می‌شود (علیزاده، ۱٤۰۰: ۱۵۹ـ ۱٦۹).

بر همین مبنا، اگر ارادهٔ بزه‌دیده در اثر فشار روانی شدید، تحقیر مستمر یا سلطهٔ عاطفی به گونه‌ای فرسوده شود که اقدام نهایی او استقلال متعارف نداشته باشد، از منظر قواعد اصولی، ارادهٔ او دیگر «علت تامه» محسوب نمی‌شود، بلکه تنها «مجرای تحقق ارادهٔ مرتکب» قرار می‌گیرد. ساختار قانون مجازات اسلامی ظرفیت بررسی این وضعیت را در چهارچوب تسبیب در جنایت فراهم کرده است. مادهٔ ۴۹۲ قانون مجازات اسلامی، جنایت را در صورت «استناد عرفی» به رفتار مرتکب، قابل انتساب می‌داند. این واژه «استناد عرفی»، گویای آن است که قانون‌گذار از نگاه مادی‌گرایانهٔ صرف فاصله گرفته و به معیارهای کیفی و قضاوتی روی آورده است. همچنین مادهٔ ۵۰۶ نیز در باب اجتماع مباشر و سبب، معیار «اقوی بودن سبب از مباشر» را مطرح می‌کند. در مرگ‌های ناشی از فشار روانی، «اقوی بودن» نه به معنای قدرت فیزیکی، بلکه به معنای «سیطرهٔ روانی و سلب قدرتِ

تصمیم‌گیری عقلانی» از بزه‌دیده است. درواقع، زمانی که مرتکب با «تحقیر مستمر»، بزه‌دیده را به «بن‌بست روانی» می‌کشاند، او را در وضعیتی قرار می‌دهد که مرگ را تنها راه گریز می‌بیند؛ در این حالت، «اراده» که رکن اساسی مباشرت است، مخدوش شده و تسبیب تقویت می‌شود (کوشا و علی‌نژاد، ۱۳۹۲: ۱۵۱ـ ۱۷۰).

از سوی دیگر، معاونت در جرم به‌موجب مادهٔ ۱۲۶ همان قانون، زمانی محقق است که شخص بدون انجام عنصر مادی اصلی، نقش تبعی ایفا کند. با این وصف، در موضوع خودکشی برانگیخته، اگر رفتار مرتکب صرفاً در حد تشویق مقطعی باشد، سخن گفتن از معاونت نیز با دشواری روبه‌روست، زیرا خودکشی در حقوق ایران جرم‌انگاری مستقل نشده است. اما هرگاه رفتار از سطح ترغیب ساده عبور کند و به «ایجاد وضعیت سلطه» بینجامد، موضوع از قالب معاونت خارج می‌شود. بنابراین، نباید با تقلیلِ این رفتارها به معاونت، از مسئولیت اصلی مرتکب در جایگاه «سبب مغلوب‌کنندهٔ اراده» غفلت کرد. مبانی فقهی همچون «قاعدهٔ غرور» و «قاعدهٔ لاضرر» نیز مؤید این است که هرگاه شخصی با ابزارهای روانی، دیگری را در معرض هلاکت قرار دهد، ضامن است (احسان‌پور، ۱۴۰۰: ۱۱ـ ۲۸). نتیجه آنکه اگر مرتکب با علم به وضعیت خاص بزه‌دیده و با اعمال سلطهٔ روانی مداوم، قدرت تصمیم‌گیری آزاد را به نحو جدی مختل کند، اقدام نهایی بزه‌دیده را نمی‌توان «اراده‌ای مستقل» تلقی کرد که رابطهٔ سببیت را قطع می‌کند. در چنین فرضی، تحلیل قضیه در سطح تسبیب در جنایت از جهت حقوقی استوارتر از توسل به مفهوم معاونت است، زیرا در تسبیب، برخلاف معاونت، بر «رابطهٔ علیت میان رفتار و نتیجه» تأکید می‌شود، نه صرفاً همکاری در فعل غیر. در موارد استثنایی که نقش رفتار مرتکب بر ارادهٔ بزه‌دیده غلبهٔ کامل دارد، حتی می‌توان از نوعی مباشرت حکمی سخن گفت، مشروط بر آنکه «معیار عرفی» براساس اوضاع و احوال، فعل بزه‌دیده را مستقیماً به فشار روانی مرتکب نسبت دهد.

۲ـ ۲. معیارهای تمایز میان معاونت در خودکشی، تسبیب در جنایت و قتل

تمایز میان معاونت در خودکشی تسبیب در جنایت و قتل در گام نخست به ماهیت نقش مرتکب در فرایند منتهی به مرگ باز می‌گردد، زیرا همهٔ اشکال مداخله در خودکشی دیگری از حیث شدت تأثیر و درجهٔ انتساب در یک مرتبه قرار نمی‌گیرند. هرگاه رفتار شخص ثالث صرفاً در حد ترغیب تشویق یا تقویت روانی تصمیمی باشد که بزه‌دیده هنوز آن را با ارادهٔ مستقل و قدرت انتخاب متعارف اتخاذ

می‌کند سخن از قتل یا حتی تسبیب در جنایت با دشواری جدی روبه‌روست. در این فرض مداخلهٔ مرتکب از نظر تحلیلی به قلمرو معاونت نزدیک می‌شود هرچند در حقوق ایران از آنجا که خودکشی عنوان مجرمانهٔ مستقل ندارد معاونت در آن نیز به معنای مصطلح قابل تحقق نیست و به همین جهت اتکای صرف به مفاهیم عام معاونت همیشه پاسخ‌گو نخواهد بود. برعکس هرگاه رفتار مرتکب از حد تشویق لفظی فراتر رود و با ایجاد وضعیت روانی مستمر و فرساینده، قدرت تصمیم‌گیری متعارف بزه‌دیده را متزلزل سازد موضوع وارد قلمرو تسبیب می‌شود، زیرا در اینجا مرتکب تنها مشوق نیست، بلکه سازندهٔ مسیری است که به مرگ می‌انجامد (نادری، ۱٤۰۳: ۹۳).

معیار اساسی در تسبیب، استناد عرفی نتیجه به رفتار مرتکب است و این استناد زمانی قوت می‌گیرد که چند عنصر در کنار هم احراز شود: استمرار رفتارهای آزارنده، آگاهی مرتکب از آسیب‌پذیری خاص بزه‌دیده، قابلیت پیش‌بینی مرگ و نقش غالب فشار روانی در سلب یا اختلال شدید اراده. در چنین فرضی، اقدام نهایی بزه‌دیده دیگر لزوماً حلقه‌ای مستقل و قاطع در زنجیرهٔ سببیت تلقی نمی‌شود، بلکه ممکن است جلوهٔ پایانی فرایندی باشد که عامل اصلی آن مرتکب بوده است. مادهٔ ۴۹۲ قانون مجازات اسلامی در انتساب جنایت به رفتار مرتکب بر معیار استناد تکیه دارد و مادهٔ ۵۰۶ نیز در فرض اجتماع سبب و مباشر حکم به مسئولیت سبب اقوی از مباشر داده است. این دو حکم در کنار مادهٔ ۲۹۰ همان قانون نشان می‌دهد که حقوق کیفری ایران در صورت احراز سببیت قوی و سوء نیت لازم ظرفیت عبور از تحلیل ساده‌انگارانهٔ معاونت را دارد. بنابراین تسبیب در جنایت در این حوزه زمانی قابل دفاع است که فشار روانی از یك عامل حاشیه‌ای به سبب مؤثر و غالب در وقوع مرگ تبدیل شده باشد (همان: ۹۰). قتل در شدیدترین سطح انتساب زمانی قابل طرح است که رفتار مرتکب نه فقط سبب‌ساز بلکه از منظر حقوقی و عرفی در حکم عامل اصلی سلب حیات ارزیابی شود در این مرحله باید ثابت شود که مرتکب یا قصد نتیجه را داشته یا با علم به وضعیت ویژهٔ بزه‌دیده رفتاری را ادامه داده که نسبت به آن شخص نوعاً کشنده بوده است. بند پ مادهٔ ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی از همین منظر اهمیت دارد، زیرا جنایت عمدی را در فرض آگاهی مرتکب به وضعیت خاص مجنی علیه و نوعاً کشنده بودن رفتار نسبت به او قابل تحقق می‌داند. از این رو اگر بزه‌دیده در وضعیت شکنندهٔ روانی قرار داشته و مرتکب با علم به این وضعیت به تهدید تحقیر و سلطهٔ مخرب ادامه داده باشد می‌توان در موارد استثنایی از عنوان قتل سخن گفت، هرچند این تفسیر نیازمند احتیاط مضاعف است و نباید به توسعهٔ بی‌ضابطهٔ قلمرو قتل بینجامد. درواقع مرز

میان تسبیب و قتل در شدت انتساب و درجهٔ احراز عنصر معنوی نهفته است؛ یعنی هرچه نقش مرتکب در زوال اراده و تحقق مرگ مسلط‌تر و آگاهانه‌تر باشد تحلیل به سوی قتل عمدی نزدیک‌تر می‌شود (شریفی خضارتی، ۱۴۰۰: ۸۷).

معیار نهایی برای تفکیک این سه عنوان نه شکل ظاهری رفتار بلکه میزان سلطهٔ علّی و روانی مرتکب بر فرایند منتهی به مرگ است. هرجا بزه‌دیده با ارادهٔ آزاد و مستقل تصمیم نهایی را اتخاذ کرده باشد توسعهٔ عنوان قتل فاقد مبنای حقوقی است و حتی تسبیب نیز باید با احتیاط پذیرفته شود، اما هرگاه مرتکب با رفتاری نظام‌مند و مستمر، اختیار متعارف بزه‌دیده را تحلیل ببرد و مرگ به نحو قابل پیش‌بینی از همان وضعیت ناشی شده باشد، استناد نتیجه به او در قالب تسبیب یا در فروض شدیدتر در قالب قتل قابل دفاع خواهد بود؛ به بیان دقیق‌تر معاونت ناظر به تأثیر تبعی است، تسبیب ناظر به ایجاد یا تقویت سبب مؤثر است و قتل ناظر به استیلا بر فرایند سلب حیات در سطحی است که اقدام ظاهری بزه‌دیده استقلال حقوقی خود را ازدست می‌دهد. این تفکیک با اصول قانون مجازات اسلامی و منطق تفسیر مضیق سازگارتر است و از خلط میان مداخلهٔ اخلاقاً نکوهیده و مسئولیت کیفری شدید جلوگیری می‌کند.

۲ـ۳. امکان‌سنجی انتساب عنوان قتل در حقوق کیفری ایران

امکان‌سنجی انتساب عنوان قتل در حقوق کیفری ایران در مرگ‌های ناشی از فشار روانی مستمر، مستلزم تطبیق این رفتارها با ساختار قانونی جنایات علیه نفس، به‌ویژه جنایت عمدی است. در نظام حقوقی ایران بر پایهٔ مادهٔ ۲۸۹ قانون مجازات اسلامی، جنایات بر نفس به عمدی، شبه‌عمدی و خطای محض تقسیم می‌شوند و برای تحقق هر یک از این عناوین، احراز رفتار مادی، انتساب نتیجه و عنصر روانی ضروری است. در مواردی که مرتکب بدون صدمهٔ فیزیکی و از طریق اعمال خشونت روانی شدید، زمینه‌ساز مرگ بزه‌دیده می‌شود، انتساب عنوان قتل عمدی با دشواری‌های تفسیری مواجه است. با این حال، بند «پ» مادهٔ ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی مقرر می‌دارد هرگاه مرتکب کار نوعاً غیرکشنده‌ای انجام دهد که نسبت به بزه‌دیده به‌علت بیماری، پیری، ناتوانی یا وضعیت خاص او نوعاً موجب جنایت شود و مرتکب به آن وضعیت آگاهی داشته باشد، جنایت عمدی خواهد بود (حسین‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۳۲). در تحلیل این بند، باید میان «بیماری و ناتوانی جسمی» و «وضعیت خاص روانی» تفکیک قائل شد. شکنندگی شدید روانی بزه‌دیده، از نظر علمی می‌تواند

به‌عنوان «وضعیت خاص» تفسیر شود؛ اما از منظر تفسیری، تسری این عنوان به وضعیت‌های روانی مبهم بدون وجود سابقهٔ درمانگاهی یا اختلالات روانی ثبت‌شده، با مانع روبه‌روست. استمرار رفتارهای آزاردهندهٔ روانی تنها در صورتی در قلمرو رفتارهای نوعاً کشنده قرار می‌گیرد که مرتکب با «علم پیشینی و مؤثر» به این شکنندگی خاص، رفتاری را پیش بگیرد که به‌طور مستقیم به فروپاشی روانی بزه‌دیده بینجامد.

با وجود این ظرفیت نظری، اعمال عنوان قتل عمدی در رویهٔ قضائی با موانع جدی روبه‌روست. نخستین مانع، اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری و لزوم حفظ مرز میان اخلاق و حقوق جزاست، زیرا اثبات کارکرد سلب‌کنندهٔ حیات در رفتارهای غیرمادی همواره با تردید همراه است. درواقع، تسری رفتارهای غیرفیزیکی به بند «پ» مادهٔ ۲۹۰، به‌دلیل فقدان تصریح مقنن درخصوص «رفتارهای روانی»، ممکن است به توسعهٔ غیرقانونی دامنهٔ شمول جرم قتل عمدی منجر شود. مانع دوم، لزوم احراز رابطهٔ سببیت بی‌واسطه یا متعارف میان رفتار مرتکب و خودکشی بزه‌دیده است؛ به گونه‌ای که بتوان اقدام به خودکشی را فاقد وصف ارادهٔ مستقل دانست. در فقه امامیه نیز هرگاه مباشر در انجام جنایت دارای ارادهٔ آزاد باشد، مسئولیت به او منتسب می‌شود و انتساب نتیجه به سبب تنها در صورتی پذیرفته است که سبب اقوی از مباشر باشد. در راستای اعمال این قاعدهٔ فقهی، مفهوم «اقوی بودن سبب» در امور روانی باید با تکیه بر «معیارهای سنجش‌پذیر» تحلیل شود؛ بدین معنا که آیا فشار روانی اعمال‌شده به حدی بوده است که از نظر عرفی، «اختیار تصمیم‌گیری متعارف» را از فرد سلب کند یا خیر. بر این اساس، در حقوق کیفری ایران، انتساب عنوان قتل در فرضی که بزه‌دیده خود اقدام به سلب حیات می‌کند، تنها زمانی امکان‌پذیر خواهد بود که اثبات شود اراده و اختیار بزه‌دیده در اثر رفتارهای مستمر مرتکب به‌طور کامل زایل شده یا به گونه‌ای مخدوش گردیده که اقدام او فاقد ارزش حقوقی به‌عنوان انتخاب آزادانه بوده است (خسروی‌زاد، ۱۳۹۶: ۵۱).

انتساب عنوان قتل عمدی در حقوق کیفری ایران به مرگ‌های ناشی از فشار روانی، هرچند از حیث نظری و با استناد به بند «پ» مادهٔ ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی ناممکن نیست، اما در عمل نیازمند اثبات استانداردهای بسیار سخت‌گیرانه است. این انتساب تنها زمانی با اصول حقوق جزا سازگار خواهد بود که دادگاه بر پایهٔ ادلهٔ قطعی ازجمله گزارش‌های تخصصی روان‌پزشکی قانونی و مستندات دیجیتال، احراز کند مرتکب با سوءنیت خاص یا علم به وضعیت شکنندهٔ بزه‌دیده، رفتاری مستمر و فرساینده اعمال کرده که به‌طور مستقیم ارادهٔ آزاد او را زایل ساخته است (میرزایی، ۱۳۹۹:

۳۳_۴۹). در غیاب چنین استانداردهای اثباتی محکمی، تمسک به قتل عمدی اساساً فاقد وجاهت قانونی است. بنابراین، در مواجهه با چالش‌های اثباتی عنصر روانی و مادی، راهکار منصفانه‌تر و منطبق بر اصول حقوقی، تفکیک میان فروض است؛ بدین ترتیب که در موارد عدم احراز زوال کامل اراده، رفتار مرتکب حسب مورد در قالب «تسبیب در جنایت غیرعمدی» (موضوع مواد ۴۹۲ و ۵۰۶) یا حتی «معاونت در خودکشی» (در صورت انطباق با بندهای مادهٔ ۱۲۶) تحلیل شود. افزون بر این، برای پر کردن خلأ قانونی موجود، پیگیری اصلاحات قانون‌گذاری جهت «جرم‌انگاری مستقل خشونت روانی شدید» و «سوق دادن به خودکشی» به‌عنوان جرائم خاص علیه تمامیت روان‌شناختی اشخاص، رویکردی اصولی‌تر و سازگارتر با اصل قانونی بودن جرائم و مجازات‌ها به‌شمار می‌رود.

۳. چالش‌های اثباتی در مرگ‌های ناشی از فشار روانی

۳ـ۱. چالش‌های اثبات فشار روانی، تحقیر مستمر و زوال اراده

در حقوق کیفری ایران، اثبات اینکه فشار روانی یا تحقیر مستمر به مرتبه‌ای رسیده که ارادهٔ بزه‌دیده را مختل یا زایل کرده، با دشواری‌های جدی روبه‌روست. نخست آنکه قانون‌گذار عنوان مستقلی با نام خشونت روانی یا تحقیر مستمر پیش‌بینی نکرده و به همین سبب، رفتارهای مزبور ناگزیر باید ذیل عناوین پراکنده‌ای چون توهین موضوع مادهٔ ۶۰۸، تهدید موضوع مادهٔ ۶۶۹، مزاحمت و سایر رفتارهای موهن تحلیل شود. از این رو، دادرس در مقام رسیدگی نه با یک عنوان کیفری منسجم، بلکه با مجموعه‌ای از رفتارهای متنوع و گاه پراکنده مواجه است که اثبات پیوستگی و استمرار آن‌ها نیازمند ادله‌ای فراتر از ادعای صرف شاکی است. در چنین وضعی، استناد به مادهٔ ۱۶۰ قانون مجازات اسلامی و ادله‌ای مانند شهادت، اسناد و امارات، تنها زمانی کارآمد خواهد بود که قرائن موجود بتواند الگوی مستمر آزار، تحقیر و فشار را به نحو منقح و منسجم آشکار سازد. علاوه بر این، در مقام اثباتِ استمرار و سازمان‌یافتگی رفتار، دادرسان کیفری ناگزیر از تمسک به «امارات قضائی متواتر» هستند تا بتوانند عنصر مادیِ مرکب و مستمرِ این پدیده را احراز کنند؛ چراکه هر یک از رفتارهای مرتکب به‌تنهایی ممکن است واجد وصف مجرمانه مستقل یا مؤثر در سلب حیات نباشد، اما تجمیع و هم‌افزایی آن‌ها در طول زمان، موجدِ یک خطر مستمر و مرگبار است.

چالش دوم، اثبات رابطه میان این رفتارها و زوال اراده است. در حقوق کیفری، زوال یا اختلال اراده غالباً در مباحثی مانند اکراه، اجبار، اضطرار، جنون و فقدان قوهٔ تمییز بررسی می‌شود و انتقال این مفاهیم به قلمرو فشار روانی مستمر، نیازمند دقتی مضاعف است. صرف اندوه، درماندگی، ترس یا فرسایش عاطفی برای احراز زوال اراده کفایت نمی‌کند؛ بلکه باید احراز شود که رفتار مرتکب به گونه‌ای مستمر، هدفمند و فرساینده بوده که در نتیجهٔ آن، استقلال تصمیم‌گیری بزه‌دیده به‌طور مؤثر مخدوش شده است. از منظر تحلیلِ اصولی و فقهی، زوال اراده در این فروض نباید با «جنون فقهی» خلط شود، بلکه مقصود از آن، «مسلوب‌الاختیار شدن عرفی» یا ایجاد وضعیت «اضطرار شدیدِ غیرقابل تحمل» است که در آن، بزه‌دیده فاقد «ارادهٔ مؤثر و مستقل» در اتخاذ تصمیمات متعارف قلمداد می‌شود. به عبارت دیگر، ارادهٔ مادی بزه‌دیده باقی است، اما ارادهٔ حقوقی و تصمیم‌گیری آزادانهٔ او تحت سیطرهٔ مطلق روانی مرتکب، محو شده است. در پرونده‌های مربوط به مرگ ناشی از خودکشی برانگیخته، این دشواری دوچندان است، زیرا دادگاه باید میان یک تصمیم ظاهراً خودخواسته و اثری که فشار مداوم بر ساختار روانی قربانی بر جای گذاشته، تفکیک کند. در این میان، نظریهٔ پزشکی قانونی، سوابق درمانی، پیام‌ها، مکاتبات، شهادت اشخاص مطلع و اوضاع و احوال رابطهٔ طرفین، نقش تعیین‌کننده دارند و بدون تجمیع این قرائن، انتساب رفتار مرتکب به نتیجهٔ مرگ با مانع جدی مواجه می‌شود. تکوین این رابطهٔ استنادِ حقوقی مستلزم ارائهٔ تصویری روشن از «فروپاشی تدریجی سیستم دفاع روانی» قربانی است که کارشناسان روان‌پزشکی قانونی باید به‌طور دقیق، رابطهٔ علیت فرایندی میان رفتارهای مرتکب و زوال قوای تصمیم‌گیری بزه‌دیده را تأیید کنند؛ در غیر این صورت، رابطهٔ سببیت به‌دلیل دخالت ارادهٔ مادیِ بزه‌دیده قطع‌شده تلقی خواهد شد.

۳ـ ۲. نقش ادلهٔ کارشناسی، روان‌پزشکی، روان‌شناسی و ادلهٔ دیجیتال

در پرونده‌های مربوط به مرگ‌های ناشی از فشار روانی، ادلهٔ کارشناسی مهم‌ترین ابزار برای عبور از سطح ادعا و ورود به مرحلهٔ احراز قضائی است. از آنجا که آثار آزار روانی، تحقیر مستمر و فرسایش اراده غالباً در قالب نشانه‌های ظاهری مستقیم بروز نمی‌کند، دادرس ناگزیر است به نظریه‌های تخصصی روان‌پزشکی قانونی و روان‌شناسی استناد کند تا هم وضعیت پیشین بزه‌دیده و هم آثار تدریجی رفتار مرتکب روشن شود. در این میان، روان‌پزشکی بیشتر ناظر بر تشخیص اختلالات بالینی، افسردگی، اضطراب شدید، افکار خودکشی و امکان انتساب یا تشدید آن‌ها به رفتارهای

بیرونی است، در حالی که روان‌شناسی بر الگوی رابطه، تداوم آزار، سازوکارهای سلطه، وابستگی عاطفی، و فرسایش تدریجی تصمیم‌گیری متمرکز می‌شود. از منظر حقوقی، این نظریه‌ها به خودی خود دلیل مستقل بر انتساب کیفری نیستند، اما در کنار ادلهٔ مندرج در مادهٔ ۱۶۰ قانون مجازات اسلامی و در پرتو علم قاضی، می‌توانند حلقهٔ اتصال میان رفتار آزارنده و نتیجهٔ مرگ را تقویت کنند. به‌ویژه هنگامی که گزارش کارشناسی بر وجود نشانه‌های مکرر ترس، انزوا، تحقیر، یا درماندگی روانی دلالت داشته باشد، امکان تحلیل دقیق‌تر رابطهٔ سببیت فراهم می‌شود (احمدی، ۱۴۰۴: ۸۰).

در کنار ادلهٔ کارشناسی، ادلهٔ دیجیتال جایگاهی تعیین‌کننده دارد، زیرا بخش مهمی از خشونت روانی در بستر ارتباطات الکترونیکی رخ می‌دهد. پیامک‌ها، گفت‌وگوهای شبکه‌های اجتماعی، فایل‌های صوتی، تصاویر، تماس‌های ثبت‌شده، سوابق حذف یا تکرار مزاحمت، و نیز داده‌های فنی مربوط به زمان و مکان ارتباط، می‌توانند استمرار، شدت و جهت‌گیری رفتار مرتکب را آشکار کنند. در این زمینه، مادهٔ ۱۲ قانون تجارت الکترونیکی، دادهٔ پیام را در حکم نوشته دانسته و قابلیت استناد آن را در فرایند دادرسی تقویت کرده است. بنابراین، چنانچه اصالت و انتساب داده‌ها از طریق کارشناسی فنی احراز شود، این ادله می‌توانند نقش مهمی در اثبات آزار مستمر و تهدید یا تحقیر ایفا کنند. با این حال، ارزش اثباتی ادلهٔ دیجیتال هنگامی کامل می‌شود که همراه با قرائن بیرونی مانند شهادت شهود، سوابق درمانی، گزارش‌های اورژانس اجتماعی و نظر متخصصان روان‌پزشکی و روان‌شناسی ارزیابی شود، زیرا متن یک پیام به‌تنهایی برای اثبات زوال اراده کافی نیست، اما در کنار سایر قرائن می‌تواند الگوی فشار مستمر و هدفمند را به نحو قابل قبول نشان دهد (رضایی، ۱۳۹۷: ۹۲).

در این گونه پرونده‌ها کارآمدترین شیوهٔ اثبات، اتکا به یک دلیل منفرد نیست، بلکه تجمیع منظم ادلهٔ تخصصی و دیجیتال در چارچوب یک زنجیرهٔ استدلالی منسجم است. دادگاه زمانی می‌تواند از حد ظن و احتمال عبور کند که نظریهٔ کارشناسی، محتوای داده‌های دیجیتال و اوضاع و احوال رابطهٔ طرفین، همدیگر را تأیید کنند و نشان دهند که رفتار مرتکب صرفاً موجب رنج عاطفی گذرا نبوده، بلکه به فرسایش تدریجی سلامت روان و تضعیف جدی اراده منتهی شده است. در غیر این صورت، تکیه بر برداشت‌های کلی از فشار روانی، برای انتساب نتیجهٔ مرگ کفایت ندارد و تحلیل پرونده باید در چارچوب عناوین متعارف کیفری و با رعایت اصل تفسیر مضیق قوانین جزایی انجام گیرد.

۳ـ۳. ارزیابی قضائی ادله و دشواری‌های احراز سوءنیت و سببیت

در مرگ‌های ناشی از فشار روانی، ارزیابی قضائی ادله صرفاً به شمارش دلایل محدود نمی‌شود، بلکه دادگاه باید پیوند منطقی میان رفتار انتسابی، وضعیت روانی بزه‌دیده و نتیجهٔ مرگ را احراز کند. مطابق مادهٔ ۱۶۰ قانون مجازات اسلامی، ادلهٔ اثبات در امور کیفری شامل اقرار، شهادت، قسامه، سوگند در موارد مقرر قانونی و علم قاضی است و در چنین پرونده‌هایی، علم قاضی معمولاً از مجموعه قرائن، اسناد، گزارش‌های کارشناسی، داده‌های دیجیتال، شهادت اشخاص مطلع و اوضاع و احوال رابطهٔ طرفین حاصل می‌شود. دشواری اصلی آن است که فشار روانی غالباً در قالب رفتارهای تدریجی، پراکنده و غیرجسمانی مانند تحقیر، تهدید، طرد عاطفی، کنترل‌گری، تخریب حیثیت یا ایجاد ناامنی روانی بروز می‌کند و هر یک از این رفتارها، به‌تنهایی ممکن است برای انتساب نتیجهٔ مرگ کافی نباشد. از این رو، دادگاه باید بررسی کند که آیا این رفتارها درمجموع، الگوی مستمر و هدفمند آزار را تشکیل داده‌اند یا صرفاً نشانهٔ اختلاف، تنش یا سوء معاشرت بوده‌اند. در این مسیر، نظریهٔ روان‌پزشکی قانونی و روان‌شناسی اهمیت ویژه دارد، زیرا می‌تواند وضعیت روانی قربانی، میزان آسیب‌پذیری، سابقهٔ افسردگی یا افکار خودکشی و تأثیر رفتار مرتکب بر تضعیف اراده را برای مرجع قضائی روشن سازد (مصلح، ۱٤۰٤: ٦٥). احراز سوءنیت و سببیت در این پرونده‌ها با معیارهای سخت‌گیرانهٔ حقوق کیفری سنجیده می‌شود. براساس مواد ۲۸۹ و ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی، جنایت بر نفس زمانی عمدی تلقی می‌شود که مرتکب قصد ایراد جنایت داشته باشد یا رفتاری انجام دهد که نوعاً موجب جنایت شود، یا با علم به وضعیت خاص بزه‌دیده، عملی را مرتکب شود که نسبت به او نوعاً کشنده محسوب گردد. در مرگ ناشی از خودکشی برانگیخته، اثبات این عناصر دشوارتر است، زیرا آخرین فعل مادی توسط خود بزه‌دیده انجام می‌شود و همین امر، رابطهٔ سببیت را با تردید مواجه می‌سازد. بنابراین، دادگاه باید احراز کند که رفتار مرتکب صرفاً یکی از عوامل زمینه‌ای نبوده، بلکه در زنجیرهٔ علیت، نقش مؤثر و غالب داشته است. همچنین باید روشن شود که مرتکب از وضعیت آسیب‌پذیر قربانی آگاه بوده و با وجود این آگاهی، رفتارهای فرساینده را ادامه داده است. در غیر این صورت، انتساب نتیجهٔ مرگ به او با اصولی مانند تفسیر مضیق قوانین کیفری، اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و ضرورت احراز رابطهٔ سببیت متعارف سازگار نخواهد بود (نادری، ۱٤۰۳: ۱۱۲).

باید میان تأثیر روانی رفتار مرتکب و سببیت کیفری منتهی به مرگ تفکیک دقیق صورت گیرد. هر رفتار تحقیرآمیز یا آزارنده، هرچند از جهت اخلاقی و حتی در مواردی از جهت کیفری قابل

تعقیب باشد، لزوماً سبب حقوقی مرگ محسوب نمی‌شود. انتساب چنین نتیجهٔ سنگینی زمانی قابل دفاع است که دادگاه بر پایهٔ ادلهٔ معتبر احراز کند فشار روانی اعمال‌شده، مستمر، هدفمند، قابل پیش‌بینی و متناسب با وضعیت خاص بزه‌دیده بوده و ارادهٔ او را به نحوی مؤثر از استقلال خارج کرده است. در فقدان این سطح از اثبات، مسئولیت مرتکب باید در حدود عناوین مسلم‌تر مانند توهین، تهدید، افترا، مزاحمت یا سایر جرائم قابل انطباق بررسی شود و توسعهٔ عنوان قتل یا سببیت مرگ، بدون پشتوانهٔ اثباتی کافی، با مبانی مسلم حقوق جزا سازگار نیست.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در بررسی امکان انتساب قتل در مرگ‌های ناشی از فشار روانی، تحقیر مستمر و سوق دادن بزه‌دیده به خودکشی، به این جمع‌بندی می‌رسد که اگرچه در حقوق کیفری ایران نص صریحی که این وضعیت را به‌طور مستقیم در قالب قتل عمد تنظیم کرده باشد، مشاهده نمی‌شود، ظرفیت تحلیلی برخی مقررات قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، به‌ویژه در حوزهٔ انتساب نتیجه و سببیت، امکان صورت‌بندی محدود و مشروط این بحث را فراهم می‌سازد. با این حال، پذیرش چنین انتسابی منوط به آن است که از یک سو رفتار مرتکب واجد چنان شدت، تکرار و جهت‌مندی باشد که از سطح فشار روانی متعارف فراتر رود و در زمرهٔ خشونت روانی شدید قرار گیرد، و از سوی دیگر، رابطهٔ میان این رفتار و مرگ بزه‌دیده، بر پایهٔ معیارهایی عینی و قابل احراز، به نحو متعارف و حقوقی اثبات شود. در همین چارچوب، مقاله نشان می‌دهد که صرف ادعای تحقیر، تهدید یا آزار روانی برای انتساب نتیجهٔ مرگ کافی نیست، بلکه دادگاه باید مجموعه‌ای از شاخص‌های عملی را احراز کند؛ ازجمله استمرار و تراکم رفتار آزاردهنده در یک بازهٔ زمانی معنادار، هدفمند بودن رفتارها در جهت تخریب شخصیت، انقیاد روانی یا فروپاشی عاطفی بزه‌دیده، وجود قرائن روشن از تأثیر شدید این رفتارها بر کارکردهای شناختی و ارادی قربانی، و نیز نبود عامل مستقل و قاطع دیگری که نتیجهٔ مرگبار را توضیح دهد. به بیان دیگر، زوال اراده زمانی قابل احراز است که ادلهٔ کارشناسی، به‌ویژه نظر روان‌پزشکی قانونی، نشان دهد بزه‌دیده در اثر فشارهای وارده، توان تصمیم‌گیری آزاد و متعارف خود را به نحو جدی از دست داده و رفتار نهایی او، نه محصول انتخابی مستقل، بلکه برآیند وضعیت روانی برساخته به‌وسیلهٔ رفتار مستمر مرتکب بوده است.

بر این اساس، رابطهٔ سببیت عرفی نیز تنها در صورتی قابل پذیرش است که میان رفتار مرتکب و نتیجهٔ نهایی، پیوندی روشن، مستمر و غیرگسسته برقرار باشد؛ به نحوی که عرف و تحلیل قضائی، مرگ را نتیجهٔ دور یا اتفاقی رفتار ندانند، بلکه آن را محصول قابل انتساب همان فرایند آزار روانی قلمداد کنند. در این مسیر، بررسی سابقهٔ روانی بزه‌دیده، وضعیت آسیب‌پذیری او، محتوای پیام‌ها، گفتارها و تعاملات ثبت‌شده، شهادت نزدیکان، گزارش‌های تخصصی پزشکی قانونی، و تحلیل زمان‌بندی میان تشدید آزارها و وقوع نتیجه، نقشی اساسی در احراز دعوا دارد. بنابراین، مقاله در پاسخ به ایراد مربوط به فقدان معیارهای اجرایی، بر این نکته تأکید می‌کند که مرز میان فشار روانی متعارف و خشونت روانی شدید، نه بر مبنای برداشت‌های ذهنی، بلکه بر پایهٔ شدت، استمرار، هدف‌مندی، آثار قابل سنجش روانی و انحصار نسبی علت قابل تعیین است. درنهایت، نتیجهٔ تحقیق آن است که انتساب قتل در این قلمرو باید استثنایی، مضیق و مبتنی بر ادلهٔ فنی و قضائی متقن باشد و تنها در فرضی پذیرفتنی است که زوال اراده و رابطهٔ سببیت، به نحو روشن و اقناع‌کننده احراز شود؛ در غیر این صورت، توسعهٔ عنوان قتل به این موارد، با اصل تفسیر مضیق قوانین کیفری و الزامات قطعیت در انتساب کیفری سازگار نخواهد بود.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

زینب باقری‌نژاد: مفهوم‌سازی، نظارت بر داده‌ها، اعتبارسنجی، مدیریت پروژه، منابع.

میلاد چکاو و مرجان محرم: روش‌شناسی، تحلیل، نوشتن بررسی و ویرایش، تحقیق و بررسی، پیش‌نویس اصلی.

تعارض منافع:

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

ملاحظات اخلاقی:

این پژوهش بر پایهٔ مطالعهٔ اسناد، قوانین، رویه‌های قضائی و منابع کتابخانه‌ای انجام شده و در آن هیچ‌گونه مطالعه‌ای بر روی انسان، حیوان یا داده‌های شخصی صورت نگرفته است؛ بنابراین، اخذ تأییدیهٔ کمیتهٔ اخلاق برای این پژوهش ضروری نبوده است. با این حال، نویسنده اصول امانت‌داری علمی، صداقت پژوهشی، استناددهی صحیح و رعایت حقوق مالکیت فکری را در تمامی مراحل پژوهش رعایت کرده است.

در تهیهٔ این مقاله از ابزارهای هوش مصنوعی مولد صرفاً برای کمک به ویرایش زبانی، بهبود ساختار نگارش و ارتقای خوانایی متن استفاده شده است. این ابزارها در طراحی پژوهش، تحلیل علمی، تفسیر یافته‌ها، استنتاج نتایج یا تصمیم‌گیری‌های پژوهشی نقشی نداشته‌اند و مسئولیت کامل صحت، اصالت و محتوای نهایی مقاله بر عهدهٔ نویسنده/ نویسندگان است.

موافقت نویسندگان:

تمامی نویسندگان نسخهٔ نهایی مقاله را مطالعه و تأیید کرده‌اند و با انتشار آن موافقت دارند.

منابع

احمدی، علیرضا (۱۴۰۴)، بررسی خودکشی در فقه امامیه و حقوق موضوعهٔ ایران، تهران: چشم‌انداز قطب.

احسان‌پور، سید رضا (۱۴۰۰)، «تحلیل موجهات خودکشی از منظر فقه امامیه و حقوق کیفری ایران»، فصلنامهٔ پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، ۶۳، ۱۱_۲۸

الیاسی، سامان (۱۴۰۱)، بررسی فقهی حقوقی جرم‌شناسی خودکشی، شروع و معاونت در آن با رویکرد تطبیقی، پایان‌نامهٔ کارشناسی ارشد، مؤسسهٔ آموزش عالی روزبهان، دانشکدهٔ علوم انسانی.

حسین‌زاده، پیمان (۱۳۹۹)، خودکشی؛ از تحریم فقهی تا تجریم حقوقی، تهران: میزان.

خسروی‌زاد، افشار (۱۳۹۶)، بررسی خودکشی در حقوق کیفری ایران، تهران: وارش.

رضایی، حمزه (۱۳۹۷)، معاونت در خودکشی در قانون ایران و انگلستان، تهران: پشوتن.

شریفی خضارتی، امیر (۱۴۰۰)، خودکشی (مطالعهٔ جرم‌شناسی، فقهی و حقوقی)، تهران: اندیشهٔ سبز نوین.

شفیعی مازندرانی، سید محمد (۱۳۸۹)، «ممنوعیت خودکشی از دیدگاه فقه اسلامی»، پژوهش‌های فقهی، ۱، ۳۹.

ذبیحی‌ریزی، سلمان (۱۳۹۸)، خودکشی از دیدگاه فقه جزایی، تهران: کاشف علم.

علیزاده، یعقوب (۱۴۰۰)، «تحریک دیگری به خودکشی از منظر فقه و حقوق کیفری»، فقه و حقوق تطبیقی کیفری، ۱، ۱۵۹-۱۶۹.

کیخا، حسن (۱۳۹۵)، خودکشی در حقوق جنایی، تهران: خرسندی.

کوشا، جعفر و علی‌نژاد، آذر (۱۳۹۲)، «تحریک به خودکشی؛ جرم‌انگاری یا جرم‌زدایی»، تحقیقات حقوقی، ۶۴، ۱۵۱-۱۷۰.

مصلح، زینب (۱۴۰۴)، تحلیل ابعاد حقوقی، فقهی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، روان‌شناسی، پزشکی پدیدهٔ شوم خودکشی و بررسی دیدگاه‌های حقوقی مخالفان و موافقان حق مرگ و راهکارهایی جهت کاهش آن، تهران: گارسه.

میرزایی، سمیرا (۱۳۹۹)، «بررسی حکم خودکشی و معاونت در آن از نظر شریعت و حقوق ایران»، رهیافت‌های نوین در مطالعات اسلامی، ۳، ۳۳ـ۴۹.

نادری، صحبت (۱۴۰۳)، خودکشی و علل حقوقی آن، تهران: آرون.

References

Binder, G., & Chiesa, L. E. (2019), "The Puzzle of Inciting Suicide", *American Criminal Law Review*, *56*, 65-133.

Bourget, D., Gagné, P., & Moamai, J. (2000), "Spousal homicide and suicide in Quebec", *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, *28*(2), 179-182.

Flynn, S., Gask, L., Appleby, L., & Shaw, J. (2016), "Homicide-suicide and the role of mental disorder: a national consecutive case series", *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *51*(6), 877-884.

Flynn, S., Swinson, N., While, D., Hunt, P., Roscoe, A., Rodway, C., Windfuhr, K., Kapur, N., & Appleby, L. (2009), "Homicide followed by suicide: a cross-sectional study", *The Journal of Forensic Psychiatry and Psychology*, *20*(2), 306-321.

Greenfield, P., Calcia, M., McCree, C., Sahota, M., Thomas, H., Kirkpatrick, K., Vagi, R., Howard, L., Markham, S., & Bhavsar, V. (2025), "Identifying, assessing and responding to perpetration of domestic abuse: practice guide for mental health professionals", *BJPsych Advances*, *31*(1), 8-19.

Hannah, S., Turf, E., and Fierro, M. (1998), "Murder-suicide in central Virginia: a descriptive epidemiologic study and empiric validation of Hanzlick-Koponen typology", *American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, *19*(3), 275-283.

Hanzlick, R., & Koponen, M. (1994), "Murder-suicide in Fulton County, Georgia, 1988-1991. Comparison with a recent report and proposed

typology", *American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, *15*(2), 168-173.

Henrion, R. (2014), "Domestic violence: any progress?", *Bulletin de l'Académie Nationale de Médecine*, *198*(4-5), 893-903.

Logan, J., Ertl, A., & Bossarte, R. (2019), "Correlates of Intimate Partner Homicide among Male Suicide Decedents with Known Intimate Partner Problems", *Suicide and Life-Threatening Behavior*, *49*(6), 1693-1706.

Marzuk, P., Tardiff, K., & Hirsch, Ch. (1992), "The Epidemiology of Murder-Suicide", *Journal of the American Medical Association*, *267*(23), 3179-3190.

Oram, H., Flynn, S., Shaw, J., Appleby, L., & Howard, L. (2013), "Mental illness and domestic homicide: a population-based descriptive study", *Psychiatric Services*, *64*(10), 1006-1011.

Panczak, R., Geissbühler, M., Zwahlen, M., Killias, M., Tal, K., & Egger, M. (2013), "Homicide-suicides compared to homicides and suicides: systematic review and meta-analysis", *Forensic Science International*, *233*(1-3), 28-36.

Pawłowska-Muc, A., Pilewska-Kozak, A., Stadnicka, G., Kęsik, J., & Dobrowolska, B. (2023), "Satisfaction with the life of Polish women experiencing domestic violence", *Frontiers in Public Health*, *11*(1073612), 1-10.

Pereira, A., Vieira, D., & Magalhães, T. (2013), "Fatal intimate partner violence against women in Portugal: a forensic medical national study", *Journal of Forensic and Legal Medicine*, *20*(8), 1099-1107.

Pottinger, A., Bailey, A., & Passard, N. (2019), "Archival data review of intimate partner homicide-suicide in Jamaica, 2007-2017: focus on mental health and community response", *Revista Panamericana de Salud Pública*, *43*(e99), 1-8.